

'De Landbouwcursus:

In hoeverre vormt de serie lezingen die Rudolf Steiner in 1924 hield, de Landbouwcursus, een inspiratiebron voor boeren, tuinders en onderzoekers anno 2013? Deel 5: Michiel Rietveld (67) landbouwkundig ingenieur, oprichter van Kraaybeekherhof, spreker en docent. *Tekst: Gineke de Graaf*

Michiel Rietveld heeft de Landbouwcursus in zijn leven ongeveer zeventig keer met cursisten doorgenomen. "Nog steeds ontdek ik nieuwe dingen", vertelt hij. "Als ik zou merken dat ik in dezelfde groef dreig te vallen, dan houd ik ermee op. In het werken met groepen merk ik hoe plastisch de inhoud is. Bij elke groep, afhankelijk van of het boeren, winkeliers of belangstellenden zijn, leg ik een ander accent en maak ik een andere keuze uit de vele metaforische beelden. Ik vind het erg als de Landbouwcursus wordt gezien als een boek voor alleen boeren. Het

is een boek voor iedereen. Maar omdat het toch vaak als moeilijk toegankelijk wordt ervaren, heb ik het boek *Houden van de aarde* geschreven, als een soort 'Landbouwcursus light'. Dit boek is een rechtstreeks uitvloeisel van mijn inspiratie uit de Landbouwcursus."

Kunstzinnige oefening

In dit boek beschrijft Michiel een denkoefening uit de Landbouwcursus (zie kader) en hij noemt dit een kunstzinnige oefening. Op de vraag om dit toe te lichten antwoordt hij: "In zijn boek *Waarnemen en denken* beschrijft Steiner kunst en wetenschap in hun specifieke kwaliteiten. Daarbij was voor mij een eye-opener, dat de kunst als inhoud heeft om een geestelijke inspiratie zichtbaar te maken in de aardse materie en dat omgekeerd de wetenschap de aardse materie waarneemt en daar de geestelijke achtergrond bij zoekt. Dit zie je bij allerlei soorten wetenschap, zoals cultuurwetenschap, taalwetenschap, enzovoort. Alleen heeft de natuurwetenschap zich beperkt door het paradigma dat alleen relevant is wat meet- en weegbaar is. Met de helderheid en exactheid van de wetenschap onderzoekt Steiner de geestelijke wereld in zijn relatie tot de

aarde. Zijn schouwingen in de geestelijke wereld vertaalt hij naar beeldende beschrijvingen. Daarmee beoefent hij kunst en wetenschap tegelijkertijd, hij brengt ze samen. Zo ook bij de oefening met betrekking tot kalk en kiezel in de Landbouwcursus. Hij beschrijft de geestelijke realiteit, de achtergronden van kalk en kiezel, en neemt zo de boeren mee vanuit het geestelijke naar het aardse: wat is de uitwerking in de plant hier op aarde. Daarom is deze denkoefening een kunstzinnige oefening. Kalk en kiezel worden op deze manier veel meer dan de chemische elementen calcium en silicium. Je gaat ze zien als polaire krachten en kwaliteiten; voor ieder mens is dat beleefbaar."

Preparaten als schilderij

"Maar niet alleen deze denkoefening is kunstzinnig, de héle Landbouwcursus is op deze manier één groot kunstwerk én een kunstzinnige oefening voor de boeren. In de Landbouwcursus opent Steiner steeds weer andere vensters voor ons en laat ons kijken. Hij zegt nergens: zó moet het.

Maar in de vijfde voordracht wijkt hij ogenschijnlijk daarvan af: hij beschrijft de compostpreparaten op een tamelijk receptmatige manier, gericht op het

één groot kunstwerk!

eindresultaat, als schilderij. Zijn uitleg is daar minimaal. Waarom? Ik heb dit leren zien als een grandioze didactische ingreep. Wij kunnen door deze aanwijzingen zelf met aardse middelen iets geestelijks neerzetten. Geestelijke bemesting, zo noemt Steiner de compostpreparaten. En zelf moeten wij de geestelijke kracht opbrengen om het te gaan snappen. Hij zet ons daarmee op de onderzoekende weg. Het vraagstuk van de preparaten komt elke keer weer terug. Elke tien jaar is er weer zo'n golf van aandacht en vragen rondom de preparaten. Met ons toenemend bewustzijn kunnen we er steeds weer beter naar kijken, naar dat schilderij, en er méér aan waarnemen."

Christelijke landbouw

"De taak van de biologisch-dynamische landbouw is alleen te begrijpen, wanneer we vanuit de centrale antroposofie naar de wereldontwikkeling kijken. Zonder verbinding met de geest zal de aarde steeds verder ten prooi vallen aan verharding, een sterfproces. De antroposofie biedt, aansluitend bij het esoterisch christendom, het inzicht dat Christus' verbinding met de aarde een vernieuwingsimpuls geeft - een verjongingsimpuls, nieuwe levenskracht. Daarnaar

te werken in de landbouw zie ik als een fundament voor de landbouw van de toekomst: het verzorgen van de verbinding tussen de geestelijke wereld en de aarde. Geestelijke realiteiten waarnemen en die in het landbouwbedrijf vormgeven - een kunstzinnig proces. Zo is elk bedrijf een kunstwerk. Bezoekers van bedrijven voelen dit als ze er rondlopen en het inspireert en voedt ze.

Elk natuurrijk naar zijn aard verzorgen, dat is een christelijke ontwikkelingsweg, want je kan het levende alleen verzorgen als je er liefde voor hebt en aandacht en vervolgens begrip. Wanneer je ervan houdt, kan het zich pas in jou openbaren en tot een inspirerende, niet opdrogende bron worden. In het ontwikkelen van deze kwaliteit van landbouw spelen boeren en tuinders een voortrekkersrol. De Landbouw cursus is geschreven in 1924. Na een incubatietijd van ongeveer een eeuw worden de gezichtspunten en aanwijzingen daarin steeds actueler. De landbouwrichting die nu BD wordt genoemd, heeft met de Landbouw cursus goud in handen. Hoe meer we dat verdelen, hoe meer goud we blijken te hebben voor de wereld en de eigen ontwikkeling." ☺

De kalk- en kiezel gedachte-oefening

Elke plant staat vanuit zijn aard, vanuit zijn soort in het spanningsveld tussen kalk en kiezel in een bepaalde, gegeven verhouding. Anders gezegd: in het spanningsveld tussen volume en kwantiteit enerzijds en licht/rijping en kwaliteit anderzijds. Neem nu een plant naar keuze voor de geest. Stel je voor dat je in staat zou zijn op die plaats, voor die plant, de werking van de kiezel maar 50% te laten zijn. Kalkwerking krijgt dan dus de overhand en zal de plant extreem in het volumineuze brengen. Maar dit wordt niet meer gecompenseerd door de omhoogstrevende krachten van de lichtwerking. De aantrekkende werking van de aarde wordt versterkt en een min of meer uitgezakte plantenvorm (piramidaal) is het gevolg.

Je kunt je ook voorstellen dat de kalkwerking op 50% wordt gezet. De zich naar het licht openende werkingen in de plant nemen dan sterk de overhand. Het langgerekte ontstaat, maar wordt niet gecompenseerd door aards volume. Uiteindelijk wordt dan zelfs een voederbiet tot een plant met een heel dunne smalle stengel. De plant is niet in staat om met de aarde om te gaan, hij moet zich ergens aan vasthouden, wordt windend. Het liefst zou hij dan 'wegfladeren'.

Waar landbouw en kunst elkaar ontmoeten

'Een detail tilt het functio

Tijdens vergaderingen met de redactie van Dynamisch Perspectief (DP) viel het ons op: bij het schrijven over BD-landbouw kom je steeds weer kunstzinnige elementen tegen. Andries, Luc en Ellen gaan met elkaar in gesprek, op zoek naar dat wat boer en kunstenaar verbindt.

Tekst: Andries Palmboom, Luc Ambagts, Ellen Winkel

*Andries: "De eerste keer dat ik in DP over 'landbouw en kunst' schreef, was zeven jaar geleden. Farmer John was in Nederland geweest ter gelegenheid van zijn aanbevelenswaardige film *The real dirt on Farmer John*. Hij verraste me met de uitspraak: 'Farms are a high level of poetry.'"*

*Ellen: "Daar was ik ook bij! Ik kende je nog niet en zat nog niet in de redactie van DP. Mij was die uitspraak over *poetry* ook opgevallen; ik gebruikte hem als slotzin voor een artikel over Farmer John in *Happinez*."*

Andries: "Normaal denk je bij landbouw aan opbrengsten, optimale teeltsystemen,

kilo's meststof, input en output, trekkers, vrachtwagens en heel hard werken voor een onzeker rendement, want de natuur is grillig. Bovendien moet je 'in de markt' met de vuist op tafel kunnen slaan. Kortom: een harde wereld. Boer zijn is een stoer beroep. Dat is mijn beeld van de dagelijkse realiteit van het boerenleven, waarin het luxe is om al te fijnzinnig te doen."

Luc: "In dat beeld hebben landbouw en kunst dus niet zoveel met elkaar op ...?"

Andries: "Dat zou je zeggen, maar er is geen landbouw zonder natuur. Dan zit je aan de andere kant van het spectrum: respect

'Het kunstenaarschap van de boer gaat over het tot stand brengen van Goede Smaak - in de dubbele betekenis'

< Bij de verbouwing van hun stal lieten Jan Dirk en Irene van de Voort een gepland stuk wand toch liever open. Het frame was er al. Zo ontstond het idee voor de 'Mondriaan-panels'. (Foto: Joke Bloksma)

denken aan een ander beeld, in een citaat van Piet van IJzendoorn: 'Het vraagt om creativiteit en vertrouwen om te voelen, te horen, te ruiken en te zien wat je bedrijf nodig heeft. (...) Een BD-boer denkt vanuit levensprocessen. Hij is een dirigent, die de tonen die in de natuur en op zijn bedrijf aanwezig zijn, harmonieus kan laten samenklinken!'

Luc: "De boerderij als een symfonie."

Andries: "Zou Piet dat in figuurlijke zin bedoelen? Toen ik een jaar geleden bij 't Leeuweriksveld was, had ik werkelijk de ervaring dat het muzikale op het bedrijf een rol speelde. Tuinder Kathinka Kamphuis was na een muziekstudie in de landbouw terecht gekomen. Ze zei: 'Landbouw zet je met beide benen op de grond; de muziek is een heel sociale kunst en helpt om speelser naar productie te kijken'. Bij binnenkomst ervoer ik daar direct al het kunstzinnige aan het pianospel van dochterlief, maar ook op andere plekken. Het was heel tastbaar in de kleurrijke mozaïeken, die ze al hadden aangebracht in hun huis-in-opbouw, terwijl ze

bij wijze van spreken nog van kampeerbordjes aten. Maar ook - minder tastbaar en toch voelbaar - kwam het terug in de bedrijfsvoering: op het land, in de bedrijfsgebouwen. Kathinka zei toen ook: 'Het is alsof je met muziek het aardse optilt!'

Ellen: "Dat is grappig. Kunstenaar Marc Mulders gebruikt diezelfde woorden (zie pag 3). Hij zegt dat de natuur in opgetilde vorm in zijn schilderijen terugkomt, dat de hand van de kunstenaar hemel en aarde samenbrengt. Gineke de Graaf beschrijft mooi hoe ze zich hierin herkent, als tuinder en preparatenmaker."

Andries: "Toen ik bij Gineke en René was, op De Groenen Hof, viel me op dat hun bestrating functioneel was, zoals bij het boerenbedrijf past, maar dat er een subtiel rond patroon in zat, waardoor het net even boven het functionele werd uitgetild. Hier was duidelijk aandacht aan besteed: een simpel maar doeltreffend kunstzinnig detail. In de Weleda-tuin was helemaal alles door esthetiek bepaald. Tuinder Jan Graafland is dan ook van oorsprong kunstenaar. Erg interessant hoe hij beschreef dat polder-boeren, die op bezoek waren, dat als benauwend ervoeren. Wanneer is er evenwicht? Dat is de vraag, die daarbij opdoemt."

Ellen: "Het is nogal een verschil of je in de

nele op'

voor haar overweldigende schoonheid en voor haar mysterieuze wijsheid, die tot ons spreekt met grote zeggingskracht. De natuur, die ons uitnodigt tot subtiele afstemming en anders genadeloos met ons zal afrekenen ... Nee, landbouw is pas compleet als die twee bij elkaar komen. Dat was zo mooi bij Farmer John. Zijn uitspraak over poëzie klonk wellicht zweverig, maar hij was tegelijk ook helemaal gek van machines en zei uit de grond van zijn hart: 'I really love steal!'

Ellen: "Dat beeld - om een boerderij te zien als een gedicht of als dichtkunst - doet me

kleine Weleda-tuinderij alles met de hand doet of dat je in de polder met grote trekkers op grote akkers werkt ..."

Luc: "Op die grote akkers kun je je trouwens ook met hele kleine details bezighouden. Zo vroeg akkerbouwer Kees Steendijk zich af of een tarweplant sneller kiemt als de 'bil-letjes' van de korrel naar boven liggen of naar beneden. Om een plant te begrijpen, moet je er helemaal in kruipen. Hij deed dat door eindeloos veel waarnemen, tekenen en schilderen en won er vorig jaar de Ekoland Innovatieprijs mee. Hij teelt nu tarwe met 40 in plaats van 200 kg zaaizaad per ha en oogst 8 tot 9 ton. Door het graan net als groente heel precies en ruim te zaaien stoelt elke plant flink uit tot wel 64 stengels uit één korrel. Daarin herkent hij de wezenlijke potentie van de tarweplant. De door hem ontwikkelde manier van telen is tegelijker-

tijd innovatief én precies passend bij wat de plant is. Vanuit zijn begrip van de tarweplant brengt hij die op een nieuwe manier tot verschijning."

Andries: "Hij gaat daarmee dwars tegen de gewone praktijk en alle wetenschappelijke adviezen in, hij volgt zijn waarneming en intuïtie. Controversieel. Een kwaliteit die ook kunstenaars niet vreemd is."

Ellen: "Hoe je waarneemt, daar ben je je vaak helemaal niet van bewust. Dat heb ik bijvoorbeeld ervaren tijdens een oefening bij een seminar met Dorian Schmidt (expert in het waarnemen van vormkrachten). Eerst moest je in gedachten een appel bekijken, alsof je die door de telefoon aan iemand beschreef die nog nooit een appel had gezien en er toch een tekening van moest maken. Nadat we dat hadden gedaan kregen we een nieuwe opdracht: bekijk de appel in ge-

'Boer en kunstenaar weten allebei maar al te goed wat scheppen is'

dachten met een kunstzinnige blik. Hoezo is dat anders, dacht ik eerst. Maar het verschild bleek groot. Bij de eerste opdracht keek ik met scherpe blik naar alle onderdelen (vorm, kleur, formaat, steeltje, kroontje). Bij de tweede opdracht kreeg ik de neiging om te staren, ik vroeg me af wat de appel me te vertellen had en wat ik voelde bij de appel in zijn geheel. Ik zocht als het ware toenadering, terwijl ik eerst alleen afstandelijk naar de buitenkant had bekeken. Ook verscheen de appelboom in mijn gedachten en de pitten in de appel waar een nieuwe boom uit kon groeien. Wat verrijkend om op deze verschillende manieren te kijken! Bekijk je een boerderij met beschrijvende blik, dan zie je de onderdelen; de akkers, de gewassen, de aantallen dieren en hectares. Kijk je met een kunstzinnige blik, dan zie je de dynamiek erachter, de bedrijfsindividualiteit."

Luc: "De wetenschapper gaat uit van de realiteit en zoekt een weg naar het begrip daarvan. De kunstenaar maakt een beeld van iets dat er nog niet is. Een kunstwerk is een fysieke realisatie van een idee. Daarin is wetenschap het tegengestelde van kunst. Als intuïtief werkend mens stel je aan de ene kant de vraag: klopt het wat ik gedaan heb? Is het juist in de zin van de theorie en het

Farmer John is boer en kunstenaar.

De film 'The real dirt' vertelt zijn bewogen levensverhaal.

vakmanschap zoals we dat nu kennen? Dat is de 'wetenschappelijke' kant. Daarnaast stel je de vraag: in hoeverre klopt wat ik gedaan heb met wat zich hier aan het ontwikkelen is? Is wat ik gedaan heb een uitdrukking van wat als wezen in dit dier, of in mijn bedrijf leeft? Als je daar ja tegen zegt, dan ben je een kunstenaar."

Andries: "Het kunstenaarschap van de boer gaat voor mij over het tot stand brengen van Goede Smaak. Let op de dubbele betekenis: culinair en esthetisch! Daar hoort voor mij ook het ethisch-sociale aspect bij: 'wellevendheid', die bijvoorbeeld zichtbaar wordt in eerlijke handel. 'Dat alles klopt', zo verwoordde Rudi Gerding van De Groene Winkel in Zeist het, toen ik hem vroeg naar wat zijn kwaliteitcriterium is om vol overtuiging met een teler in zee te gaan. Eigenlijk komt het er op aan om alle 'lagen' tot hun recht te laten komen: teelttechnisch, levenskrachten, voedingswaarde, sociaal, economisch en de culinaire zeggingskracht, tot aan die diepere laag, die zo moeilijk tastbaar te maken is. Ieder van deze 'lagen' heeft zijn eigen 'verhaallijn'; samen vormt de boer ze tot roman. Om in de metafoor te blijven: een goed verhaal is voedsel voor de geest - uitdagend en met zeggingskracht, zo je wilt met drama en tragiek, of anders: scherpzinnig en inspirerende vergezichten openend. In ieder geval niet hapklaar, zoetsappig, of zouteloos ... Kunst zit voor mij in de landbouw, is inclusief. Kunst haal je er dus niet bij, als een toegevoegd vernislaagje. Het zit al in de kern van het werk. Boer en kunstenaar weten allebei maar al te goed wat scheppen is." 🐾

'Een rechte lijn is goddeloos'

Jos Jeuken van BD-boerderij Gaos in Swifterbant is net bij de expositie over Hundertwasser geweest in het Cobramuseum, als hij over de akker loopt waar ze willen gaan 'Toekomst Zaaïen'. Jos moet denken aan de uitspraak van Hundertwasser, 'een rechte lijn is goddeloos', en dan krijgt hij een idee: 'Wat zou het leuk zijn om een keer in kromme lijnen te zaaïen! Als hij de lijnen tekent, ontstaat een mooi patroon. De honderd zaaïers volgen de gebogen voren die elkaar kruisen. Twee weken later maakt Jos' vrouw Ellen Krul deze foto en schrijft erbij: 'Kijk eens hoe mooi de spelt opkomt. Fantastisch toch!'

Gluren bij de buren

Behoud van zeldzame rassen en biodiversiteit

Zaden van 400 tomatenrassen kun je kiezen in de boutique op internet van de Franse organisatie Kokopelli. Naast rood ook geel, oranje, groen, paars, zwart. Naast rond ook langwerpig, plat, puntig, geribbeld, gelobd. Ook Pro Specie Rara in Zwitserland en Arche Noah in Oostenrijk maken zich sterk voor behoud van oude en zeldzame rassen. Een bron van inspiratie. *Tekst: Ellen Winkel / Foto's: Pro Specie Rara en Ton Baars.*

Pro Specie Rara

De manier waarop Pro Specie Rara het Zwitsers genetisch erfgoed behoedt en verzorgt, is indrukwekkend. De organisatie heeft een netwerk van ruim 3000 (moes)tuinders en (hobby)dierhouders die één of enkele rassen adopteren om ze in stand te houden en/of te vermeerderen. Samen vormen ze een levende genenbank met momenteel 26 rassen van landbouwhuisdieren, 1800 fruitboomrassen, 1200 rassen van akker- en tuinbouwgewassen, 400 bessenvariëteiten en ruim 200 soorten sierplanten. Naar de herkomst, het landbouwkundig gebruik en de karakteristieken van deze rassen hebben ze uitgebreid onderzoek gedaan.

Pro Specie Rara heeft - met twintig betaalde krachten in dienst - veel vakkennis in huis en zorgt ervoor dat de rassen op een professio-

nele manier in stand worden gehouden. Iemand die een ras wil adopteren, moet eerst een cursus volgen. Nauwkeurig wordt bijgehouden wie welke zaden heeft ontvangen en vermeerderd. Een duplicaat van alle rassen zit in een zogenaamde black box in de genenbank. De 'in-stand-houders' ((moes)tuinders) geven elk jaar een deel van hun zaden terug aan de zadenbank en als er genoeg zaden zijn, zijn die gratis beschikbaar voor de donateurs. De meeste zaden zijn niet te koop. Dankzij goede afspraken met de Coöp liggen producten onder het eigen 'Pro Specie Rara'-label in de Coöp-supermarkten in heel Zwitserland: verschillende soorten groente en fruit (vooral de tomaten en paprika's zijn geliefd) en zuivelproducten van de Appenzeler-geit. Ook plantgoed in het voorjaar loopt goed. De supermarktproducten worden door

professionele boeren en tuinders geteeld en de zaden ervoor worden door biologisch zaadbedrijf Sativa vermeerderd.

De stichting heeft 9000 donateurs en geniet grote naamsbekendheid in Zwitserland. Ze organiseert regelmatig publieksacties, zoals een grote, jaarlijkse plantjesmarkt. Ook zijn er verspreid over het land 70 demonstratietuinen en dierenparken ingericht.

Arche Noah

Oostenrijk heeft een vergelijkbare organisatie: Arche Noah, een vereniging met 8000 leden en 30 medewerkers. In hun rassenarchief hebben ze ruim 6000 variëteiten, onder andere 800 bonenrassen, 250 tarwerassen en 190 aardappelrassen. Alle planten zijn be-

schreven en gefotografeerd in hun soorten-handboek, dat voor leden toegankelijk is op internet. In tegenstelling tot Pro Specie Rara houden ze zich niet met dierenrassen bezig. Arche Noah heeft een demonstratietuin met een winkel die jaarlijks meer dan 20.000 bezoekers trekt. In hun vermeerderingstuinten ze ieder jaar honderden soorten om het zadenarchief levend te kunnen houden. Daarnaast doen 150 (moes)tuinders mee aan het in stand houden van de rassen. Via een webwinkel verkoopt Arche Noah enkele honderden soorten zaden en knollen en daarnaast boeken en brochures. De vereniging biedt een scholingsprogramma aan en organiseert verschillende publieksactiviteiten, zoals een grote zaden- en plantjesmarkt in het voorjaar en een oogstfeest met proeverijen in het najaar. Ook hebben ze twee medewerkers die zich volledig inzetten voor een betere wetgeving; één van hen werkt in Brussel. Ze betrekken daarbij ook de burger, bijvoorbeeld met het verzoek een petitie te tekenen tegen regel-

geving die het ruilen van zaad illegaal maakt.

Kokopelli

De Franse organisatie Kokopelli heeft als slogan: Pour la Libération de la Semence et de l'Humus (voor de bevrijding van het zaad en de humus). Deze vereniging weigert te accepteren dat regionale, zaadvaste rassen die niet op de rassenlijst staan, niet verkocht mogen worden en trekt zich daar weinig van aan. Daarom moeten mensen van Kokopelli regelmatig voor de rechtbank verschijnen.

Via hun webwinkel bieden ze zaad van 1700 verschillende rassen aan, die voor het grootste deel door Franse biologische telers worden geproduceerd. Een klein deel wordt geïmporteerd. Daarnaast beheren ze een verzameling van zeer zeldzame rassen, die alleen op verzoek beschikbaar zijn voor speciale leden. Via hun campagne 'Semences sans Frontières' (Zaden zonder Grenzen) geven ze jaarlijks honderden zakjes zaad weg aan boeren in arme landen. ☺

Ook in Nederland!

Het bestuur van Stichting Zaadgoed, de stichting die zich in Nederland inzet voor biologische zaden en behoud van biodiversiteit, kwam vorig jaar vol inspiratie terug van een bezoek aan Pro Specie Rara in Zwitserland. Ze waren zelfs zo enthousiast, dat ze gelijk plannen gingen maken om in Nederland vergelijkbare activiteiten op te starten.

Een lijst met 4500 oude, Nederlandse groenterrassen die veelal niet meer in de handel zijn, de zogenaamde Oranje Lijst, is samengesteld door de genenbank in Wageningen (Centrum voor Genetische bronnen Nederland; CGN). Stichting Zaadgoed ziet volop mogelijkheden om rassen van deze lijst door donateurs (vaak (moes)tuinders) te laten adopteren. Na een cursus kan iemand een bepaald ras in stand houden. Zo komt het zaad uit de vriezer het veld in. Op die manier gaan honderden tuinters bijdragen aan het – letterlijk – in leven houden van ons cultureel erfgoed. Daarmee bieden ze tegenwicht aan de monopolisering van zaadgoed door multinationals.

Stichting Zaadgoed heeft al een klein proefproject uitgevoerd in samenwerking met Stichting Eeuwig Moes en de genenbank, waarbij ze haar donateurs uitnodigde om oude erwten- en kapucijnerrassen te telen. Ook biedt Zaadgoed cursussen aan: 'selectie in eigen boerenhand' voor professionele telers en (binnenkort) een cursus zaadteelt voor moestuinders. De stichting is de nieuwe plannen momenteel aan het uitwerken en bereidt een campagne voor. Heb je belangstelling? Houd hun website in de gaten of word donateur, www.zaadgoed.nl.

Handboek biologische zaadteelt

In het Handbuch *Samen Gärtnerei*, dat is samengesteld door Pro Specie Rara en Arche Noah, staat alles wat je weten moet over het telen en oogsten van zaad van groentegewassen op ruim 400 pagina's, geïllustreerd met mooie foto's. In Nederland is het bij de (online) boekhandel verkrijgbaar voor € 33. Kokopelli heeft een vergelijkbaar boek gemaakt, *Semences de Kokopelli*. Het heeft 850 pagina's en 1300 kleurenfoto's en is verkrijgbaar in de webshop van Kokopelli à € 55. Er is ook een Engelse (en dunnere) variant (*The Seeds of Kokopelli*).

www.prospecierara.ch

www.arche-noah.at

www.kokopelli-semences.fr

www.kokopelli-seed-foundation.com

Intuïtie als leidraad in tuin en kunst

Het was zo'n akkertje waarop van alles werd verbouwd dat even geen plek had op de rest van de landerijen van zorgboerderij De Vijfsprong. Net buiten het terrein van deze zorgboerderij, in de romantische bosrijke Achterhoek, hebben Jan Weijsenfeld (62) en Marianne Polhout (61) op dit stuk land een eldorado gecreëerd. De BD Pluktuin is hun ode aan intuïtie en schoonheid. *Tekst: Kitty Peetoom / Foto's: Marianne Polhout*

Marianne Polhout en Jan Weijsenfeld willen de BD-landbouw in de wereld zetten en in de wereld houden. Dat waren voor hen drie jaar geleden de belangrijkste redenen om met deze tuin te beginnen. Ze telen groenten, bloemen en kruiden voor hun klanten en gebruiken de tuin daarnaast als een soort 'openluchtcursusruimte'.

Jan en Marianne kennen elkaar van lang geleden. Beiden waren ze op diverse biologisch-dynamische boerderijen werkzaam. Nu zijn ze zelfstandig ondernemers. Ze huren ieder de helft van dit stuk land, een graspad verdeelt de akker in tweeën. Jan huurt bovendien nog eens 4000 vierkante meter elders. Met de Vijfsprong werken ze samen op het gebied van machines, mest, verkoopruijme en preparaten. Jan was onder meer tuinder op Bronlaak in Oploo, Kraaybeekerhof in

Driebergen en De Vijfsprong. Bij dat laatste bedrijf werkte hij 25 jaar. Marianne tuinierde op het BD-bedrijf van Willy Schilthuis in Nieuwe Wetering, van Ingemar Johansson in Noorwegen en op De Dijkhof in Driebergen. Hun wegen kruisten elkaar weer in 2010. Jan had door problemen aan zijn knie zijn werk als tuinder bij De Vijfsprong opgegeven. "Ik had nog wel een aansturende rol kunnen krijgen, maar daar ben ik te veel tuinder voor." Marianne, die na het tuinieren sinds 1983 vooral als vrij beeldend kunstenaar werkzaam was geweest, wilde weer terug naar de landbouw. "Ik wilde de verbinding met de natuur herstellen. Jan en ik hebben toen samen een aantal locaties bekeken." Het werd uiteindelijk het verloren akkertje van De Vijfsprong: 2000 vierkante meter, aan de rand van een oorspronkelijk beekdal. Ze bewerken het samen met een groep trouwe vrijwilligers. "Het is een mooi lapje grond dat goed te overzien is", zegt Marianne. "De bodem is fantastisch hier, heel makkelijk te bewerken. Bovendien is het delen van machines en van mest erg handig als je net voor jezelf begint."

Intuïtie

Uitbundig bloeiende bloemen, geurige kruiden en sappige groenten staan te blaken in de grond. Bezoekers die eenmaal op de tuin zijn geweest, zijn verkocht. Ze roemen de sfeer van de plek en genieten van de zorg en aandacht die beide tuinders aan de akker besteden. Marianne kweekt in de Pluktuin een keur aan bloemen en kruiden en laat haar kleurgevoel als schilder los op de kleurschakeringen en kleursamenhang in de boeketten die ze maakt. De vlakverdeling

van een tuin is niet anders dan die in een schilderij. Kunst betekent voor haar, behalve een manier om je uit te drukken, ook simpelweg 'schoonheid', zegt ze, en daar is Jan het roerend mee eens. Marianne: "Je wilt ook lekker eten. Je wilt als boer mooie gewassen produceren: mooie sla, mooie boontjes, mooie boeketten in mijn geval."

Dat gaat wat Jan betreft door tot op het niveau van spitten en vlakharken. "In mijn moestuincursussen besteed ik veel aandacht aan het spitten. Je kunt met penseelstreken toetsen aanbrengen op een schilderij, dat doe je met spitten ook. Je kunt een dikke plak op je spade nemen of de helft. Ze als dakpannen op elkaar leggen, een cadans daarin vinden, keer op keer. Dan heb je daarna minder werk met vlak-

harken. Dan verhef je het werk als het ware boven de driften. Als je puur op drift gaat spitten, dan wordt het land 'knollig'. Als je spit met het gevoel dat boven de driften staat, dan wordt het prachtig vlak."

Demotuin

Jan is een rijzige, zachtaardige tuinder pur sang. Het vak draagt hij over in zijn moestuincursussen, cursussen preparaten vervaardigen en lessen compost maken. Hij maakt bovendien jaarlijks voor De Vijfsprong alle biologisch-dynamische preparaten. Maar het zelf tui-nieren vindt hij minstens zo belangrijk. Het neemt het grootste deel van zijn tijd. Gezeten in de koffieket, samen met zijn compagnon

'Ze ontdekken hoe bijzonder de metamorfose is van het blad van een winterpeen – zo normaal en zo bijzonder tegelijk'

Marianne, vertelt hij: "Ik zie elk nieuw blaadje en ik hoor elke vogel. Ik moet uitkijken dat ik niet steeds stil zit om te kijken en te luisteren. De buizerds suizen soms langs me heen. Ik ben er wel eens met de auto achteraan gereden. Hij ging sneller dan zeventig kilometer per uur! En ik reed nog net niet de sloot in!"

Wat hem is opgevallen in de loop der jaren: "Ik ben een echte pop-liefhebber, maar ik luister steeds vaker naar Radio 4, klassieke muziek dus. Naarmate ik meer buiten op de tuin bezig ben, merk ik hoezeer het me raakt om bijvoorbeeld *Orfeo ed Euridice* van Gluck te horen. Mijn muziekkeuze wordt beïnvloed door het werken op de tuin. De harmonie in de natuur is wat mij diep beweegt."

Kleurschakering

Marianne staat al haar hele leven met één been in de landbouw en één been in de kunst. Ze is een kleine vrouw met een scherp observatievermogen. Ze volgde in de jaren tachtig een schildersopleiding bij Assenza in Zwitserland. Al een aantal jaren maakt ze de BD-Pluktuinkalender, waarin kunstzinnige foto's van koeien, tuin en aarde afgewisseld worden met de ideeën van boeren en BD-leraren over de biologisch-dynamische landbouw. "Kunst en landbouw zijn voor mij geen gescheiden werelden en dat zie je terug in die kalender. Het aandachtig kijken hebben kunstenaar en boer gemeen. Hoe groeit een plant, staat ze te nat, te droog, heeft ze genoeg zon of juist te veel?"

Observeren, zodat ieder haar eigen plek krijgt. Want elke plant heeft zijn eigen karakter. Vanuit het ene zaadje komt de plant met kracht naar boven, op de ander moet je weken wachten. De een neemt haar ruimte volledig in, de ander is wat bescheidener. Dat leer je voornamelijk door te kijken. Schilders en beeldhouwers moeten ook de hele tijd maar kijken. De vingeroefeningen die een kunstenaar nodig heeft om het vak te leren, moet een boer ook uitvoeren. Als je jarenlang ervaring hebt op een tuin, weet je precies wanneer je wat moet zaaien of planten."

Wezen

De D in de BD-landbouw heeft voor beide tuinders dagelijkse betekenis. Jan: "Dat je je niet beperkt tot het doen van je productie, maar dat je kwaliteit wilt en dat je dat bereikt door te werken met de dynamiek van de aarde en de kosmos." Marianne staat daar precies hetzelfde in. "Tijdens mijn cursussen 'flora schilderen' proberen we het wezen te pakken van één enkele bloem. Kijk, als je een bloem precies kan natekenen dan is dat wel knap, maar er is niks aan! Het is knapper wanneer je het wezenlijke van een plant kunt vatten in je schilderij of in je foto. Hoe groeit de plant, hoe beweegt hij zich?" Jan: "Dan ontdekken mensen hoe bijzonder de metamorfose is van bijvoorbeeld het

blad van een winterpeen. Zo normaal en zo bijzonder tegelijk." Marianne: "Door zo te observeren, ga je een verbinding aan met een plant. Als tuinder is dat vanzelfsprekend en noodzakelijk, maar ik merk dat veel jongere mensen soms niet weten hoe ze die verbinding kunnen vinden of krijgen. Voor mij is het echter een voorwaarde voor succes. Of het nu de natuur is, een mens of een schilderij: als je er verbinding mee hebt, kan het alleen maar goed gaan. Als wij geen verbinding maken met de tuin hier, zal het niet goed gaan. Als we het wel hebben, dan wel!" Ze lacht: "Nou, het groeit hier goed hoor!"

Fenomenologie

Rondom Jans deel van de akker staan hoogopgaande aardperen, ook wel topinamboers genoemd. Hij is helemaal verkocht sinds hij deze plant beter bestudeerde. Zijn ogen glinsteren wanneer hij erover vertelt: "De aardpeer is familie van de zonnebloem. Hij maakt grote worteltentakels, maar gaat zijn knol pas vormen als hij bloeit. Eerst gaat hij een relatie aan met de zon, met het kosmische, daarna pas kan hij dat wat hij in de wereld komt brengen, in de aarde vormgeven. Daar heb je die verbinding weer."

Na decennia als tuinder te hebben gewerkt, houdt Jan zich meer en meer bezig met wat een bepaald gewas hem te zeggen heeft. "Zo heb ik tonnen winterpostelein gesneden. Jaar in jaar uit zit je daar dan in al je eenvoud op je knietjes te blauwbekken. Zo'n simpel gewas kan jou vertellen hoe je kunt omgaan met die kou. Elk gewas heeft jou iets te vertellen, als je je ogen en oren maar open zet en je intuïtie gebruikt. Dat is fenomenologie. Ik vind het mateloos boeiend hoe fenomenologie zich beweegt op een ander niveau dan de bekende wetenschap."

Marianne vult aan: "Het intuïtieve wordt voor een kunstenaar heel vanzelfsprekend gevonden, maar het is voor ons ook in de landbouw es-

sentieel. Als kunstenaar kun je niet zomaar beginnen aan je schilderij, je beeld of je compositie en dat is voor een tuinder net zo. Je moet altijd éerst voelen, ervaren." Jan: "Intuïtie is voor mij mijn belangrijkste instrument. Ik kan met een bepaald doel naar de tuin komen en het pad oplopen, maar dan na 45 meter halt houden en weten: Nee, hier moet ik zijn vandaag." 🌿

BD Pluktuin

Marianne Polhout
en Jan Weijzenfeld
Reoordweg 2a
7251 JJ Vorden
www.bdpluktuin.nl

Grootte: 2000 m² + 4000 m²
Gewassen: grote diversiteit groenten, bloemen en kruiden
Overig: cursusprogramma, rondleidingen, productie van preparaten, bijen van de Odin imkerij, maandelijks aanschuiftablet met diner van eigen producten, koken voor groepen, BD-Pluktuinkalender. Marianne geeft daarnaast een cursus landschapschilderen op de mooiste plekjes in Europa (meestal aan het water voor het mooie licht). Ze maakt jaarlijks een kunstkalender met recent werk en verkoopt schilderijen (zie www.atelierdebark.nl).

Afzetkanalen: de Trio Pluktas met bloemen, groenten en kruiden via abonnementen; wekelijkse groente- en bloemenkraam op het erf bij de boerderijwinkel van De Vijf-sprong; wekelijkse groente-kraam aan de weg bij De Vijf-sprong; natuurvoedingswinkels in de ruime regio; de preparaten worden gemaakt voor zorgboerderij De Vijfsprong.